

Normkritik i krydsfeltet mellem affirmativ og negativ kritik

-Skitsering af en dialektisk normkritik

Simon Nørgaard Iversen

Denne artikel stiller skarpt på aktuelle forsøg på at formulere en affirmativ normkritik og diskuterer denne tendens i relation til normkritikkens teoretiske ophav. Normkritikken trækker på både en poststrukturalistisk og dialektisk tradition, men disse traditioner lader sig ikke uden videre forene, og den såkaldte affirmative normkritik kan betragtes som et skub i retningen af at skille sig af med normkritikkens dialektiske arv. Ved at indkredse en affirmativ kritik forsøger man at overskride den såkaldte negative kritiks påståede manglende evne til at tænke og kultivere alternativer. I en pædagogisk kontekst er det helt centralt at overskride den rene negation, da ethvert pædagogisk projekt i sin essens er et skabende projekt. I denne artikel påpeges det dog, at den affirmative kritik ikke blot kommer til kort, men at den undergraver muligheden for at opfylde sine egne ambitioner, fordi den primært trækker på en poststrukturalistisk arv. Hvis normkritikken fortsat skal være en ressource, der kan bidrage til pædagogisk arbejde og tænkning, så er det nødvendigt, at dens konstruktive og skabende potentiale fastholdes og dyrkes. For at dette kan lade sig gøre, peges der i artiklen på, at det er i normkritikkens dialektiske arv, at muligheden findes, for at normkritikken kan være noget andet og mere end blot kritik og pege ud på noget andet og noget mere (og måske noget bedre?).

Normkritik, Affirmativ kritik, Negativ kritik, Poststrukturalisme, Dialektik

Et centralt element i det normkritiske perspektiv er det at bedrive kritik, og dog er det relativt nyt, at man er begyndt at teoretisere om normkritikkens kritikbegreb. Et nyligt forskningsprojekt har eksempelvis forsøgt at typologisere, hvordan kritikken tager forskellige former blandt det pædagogiske personale i fritidsklubber (Hamilton et al., 2023), mens Marta Padovan-Özdemir har plæderet for at arbejde med et såkaldt affirmativt kritikbegreb inden for normkritikken (Padovan-Özdemir, 2021). Sidstnævnte kan ses som en normkritisk udmøntning af en bredere tendens inden for den kritiske tænkning, hvor man forsøger at revitalisere kritikbegrebet i det hele taget.

Vendingen mod et affirmativt kritikbegreb udtrykker et ønske om ikke at efterlade pædagogikken med en ren 'negativ kritik' – det vil sige en kritik, der kun kan kritisere – men også at foranstalte et positivt moment i normkritikken ved at affirmere noget i det eksisterende og derved – i kontekst af normkritikken – styrke det normkritiske perspektivs "skabende" kraft i det pædagogiske arbejde (Padovan-Özdemir, 2021; Staunæs, 2017). Det er nødvendigt at kultivere normkritikkens konstruktive potentiale, hvis perspektivet skal være en frugtbar allieret i pædagogisk arbejde. Dog er det alligevel formålet med denne artikel at formulere en kritik af de aktuelle forsøg på at udvikle en såkaldt affirmativ normkritik og i stedet udpege en anden og mere produktiv vej. Normkritikkens sammenblanding af en række uensartede teoretiske perspektiver rejser nemlig problemet, at deres indbyrdes inkompatibilitet tilsyneladende ikke tillader en integration i et samlet teoretisk perspektiv. Således skitseres det i denne artikel, hvordan normkritikken er baseret på to intellektuelle traditioner, der langt hen ad vejen kun lader sig forene med besvær, til trods for deres mange ligheder. Normkritikkens mange inspirationskilder kan således henføres til henholdsvis en poststrukturalistisk og en dialektisk tradition. Hovedpointen i artiklen er, at den affirmative normkritik tager sit afsæt i de dele af normkritikkens teoretiske fundament, den poststrukturalistiske tradition, der dårligst er i stand til at tilbyde et affirmativt moment i kritikken, til trods for at der inden for denne tradition argumenteres for det modsatte. I stedet argumenteres der for, at de dele, der i den affirmative normkritik fremstilles som rene negative kritikker, netop i kraft af at tilhøre en dialektisk tradition, er i stand til at tilbyde det affirmative moment, der kan gøre normkritikken relevant og attraktiv for det pædagogiske projekt.

Normkritikkens rødder

Ærindet i denne artikel er ikke at spore enkelte tænkeres idéer og bidrag til det normkritiske perspektiv og normkritikkens praksis. Det er heller ikke formålet med denne artikel at analysere, hvordan de forskellige traditioner og tænkere konkret anvendes i normkritisk teori og praksis. Derfor er det heller ikke ønskværdigt i denne omgang at pege på praktiske pædagogiske konsekvenser. Denne artikel har et mere teoretisk og filosofisk abstrakt formål, idet jeg ønsker at optegne konturerne af, hvordan man analytisk kan forstå normkritikkens teoretiske rødder, og på den baggrund foretage en filosofisk diskussion af de igangværende forsøg på at formulere en affirmativ normkritik og afslutningsvist plædere for en revitalisering af normkritikkens dialektiske ophav.

Da normkritikken blev udviklet i en svensk kontekst, blev den udviklet som en teoretisk sammensmeltning, hvor der bevidst blev trukket på forskellige traditioner. Det normkritiske perspektiv kan derfor spore sine rødder til forskellige kilder, heriblandt de emancipatoriske projekter, der stammer fra Frankfurterskolen og Paulo Freires kritiske pædagogik, samt til perspektiver leveret af intersektionel teori, queer teori, Foucault og Derrida (Bromseth,

2010, 2019; Kalonaityté, 2014). Flere tænkere og positioner kunne krediteres for at bidrage til det normkritiske perspektiv, for eksempel Deleuze, men jeg skal her begrænse mig til de positioner, som mest tydeligt fremhæves i den oprindelige formulering af det normkritiske projekt. Ifølge Langmann og Månson abonnerer normkritik på en perspektivisk tilgang, der er rodfæstet i indsigt, udtrykt af uddannelsestænkere Kevin Kumashiro, at intet teoretisk perspektiv er i stand til at adressere alle former for undertrykkelse alene, da hver teori opererer med sin egen fordeling af inklusion og eksklusion (Kumashiro, 2000, 2002; Langmann & Månsson, 2016, p. 80). Enhver pædagogisk praksis er derfor bestemt af sin egen særlige komplekse kontekst, og ethvert forsøg på at reagere med én bestemt strategi er straks problematisk (Kumashiro 2002, 41). Normkritisk pædagogik må derfor, som Kalonaityté hævder, anlægge en perspektivisk tilgang, der indeholder adskillige forskellige teoretiske perspektiver (Kalonaityté 2014, 55). Derfor vil jeg i denne artikel også primært referere til normkritikken som det *normkritiske perspektiv* eller for den sproglige variations skyld blot *normkritikken*. Pointen med det perspektiviske er vigtig at få med, og dog er det alligevel ikke ligeegyldigt, på hvis perspektiviske skuldre man stiller sig, når man begynder at formulere en normkritik.

Jeg mener, at normkritikkens forskelligartede inspirationskilder kan kategoriseres i forhold til to overordnede intellektuelle strømninger; henholdsvis en dialektisk og en poststrukturalistisk position. Disse to positioner skal naturligvis forstås som en tentativ og analytisk måde at kategorisere normkritikkens rødder på, da der både inden for og på tværs af traditionerne vil være overlap og brudflader.

Lad os meget kortfattet starte med den dialektiske tradition, da den endnu ikke synes at være fuldt ud erkendt som bagvedliggende inspirationskilde inden for normkritikken. Det er vigtigt at understrege, at dialektikken ikke kan reduceres til blot at være én ting, og at der også inden for dialektikken er stor uenighed om, hvordan dialektikken skal forstås. Helt kortfattet kan det siges, at det emancipatoriske projekt udgør et centralt element i den dialektiske tradition, idet dialektikken samfundsmæssigt og etisk peger mod menneskets frihed som central værdi, ligesom traditionen tilbyder en skærpet bevidsthed om det materielles betydning i relation til menneskelig emancipation. Derfor står magtkritikken også centralt i den dialektiske tænkning. Desuden udtrykker dialektikken en meget dynamisk og åben processuel ontologi, hvori verden – subjekterne, objekterne, begreberne, osv. – betinges, bestemmes og medieres relationelt og drives frem af konflikter og iboende modsigelser.

Sammen kan tænkningen fra Freire, Frankfurterskolen og intersektionaliteten siges at udgøre et dialektisk bidrag til normkritikken. Hele Paulo Freires tænkning og projekt står eksempelvis i gæld til den dialektiske tradition, ikke mindst når det gælder Freires centrale pædagogiske begreb *conscientização* (Blunden, 2013; Freire, 2018; Lei, 2016; Streck, 2010; Torres, 1994). På samme vis genfindes den Hegeliansk-Marxistiske dialektiske tradition også i særdeleshed blandt

den tidlige Frankfurterskole, hvad enten denne arv forstås som en positiv arv, sådan som det var tilfældet hos Herbert Marcuse (Bartonek, 2018a; Marcuse, 1955), eller om arven i et eller andet omfang skulle overskrides, sådan som det ses i Theodor Adornos forsøg på at gøre dialektikken negativ (Adorno, 2017; Bartonek, 2018b). Tilsvarende er der, som Bohrer har illustreret, en tydelig dialektisk åre i den intersektionelle teoridannelse, selvom intersektionalitet måske ikke tænkes som en del af den dialektiske tradition og i øvrigt kan siges også at tage mere poststrukturalistiske former (Bohrer, 2019). Udover at intersektionalitetsteoriens centrale tænkere på forskellig vis tænker i forlængelse af den dialektiske tradition, så ser man eksempelvis dialektikken i intersektionalitetsteoriernes insisteren på, at forskellige sociale kategoriseringer ikke gensidigt udelukker hinanden, men snarere i dialektisk forstand medierer hinanden.

Hvad jeg her kalder den poststrukturalistiske position udgøres naturligvis på tilsvarende måde af forskellige intellektuelle strømninger, der hver især har sin egenart og ikke altid er kongruente med hinanden. Poststrukturalismen er en samlebetegnelse for en række forskellige tænkere, der i forlængelse af strukturalismen betoner sprogets betydning for verdens beskaffenhed, men samtidig afviser ethvert forsøg på at beskrive verden objektivt. I denne kategori vil jeg mene, at det er muligt at placere det queer-teoretiske perspektiv, Foucaults magtkritik og genealogiske tilgang, samt Derridas dekonstruktion. Det queer-teoretiske perspektiv, som selvstændigt og uafhængigt perspektiv af normkritikken, kan i sig selv siges at være inspireret af Foucault og Derridas tænkning, og det er tydeligt, at den giver normkritikken en dekonstruktiv og postmoderne tilgang. Med inspiration fra poststrukturalismen lægges der i normkritikken således op til at dekonstruere viden og sociale kategorier, at forstyrre dem til deres bristepunkt og demonstrere dem for hvad de er: det binære ræsonnement af *common sense*-tænkningen, hvor vores forståelse af verden, som argumenteret på grundlag af kontradiktionsloven, hvor A ikke både kan være A og ikke-A, reduceres til de logiske kategorier 'enten/eller' – det vil sige enten A eller ikke-A. I stedet peger den poststrukturalistiske tænkning på en ontologi af evig tilbliven, der afviser det endegyldige såvel som entydige identiteter.

Begge traditioner udgør aktive perspektiver i det normkritiske perspektiv, idet normkritikken kan tage mange forskellige former. Nogle lader sig eksempelvis inspirere af Freire (Overvad & Frederiksen, 2020), andre af Frankfurterskolens Axel Honneth (Lagermann, 2022), af Queer-teori (Christensen, 2018), af Foucault (Jørgensen & Sandersen, 2022) eller Derridas dekonstruktive tilgang (Åkesson, 2019), men fælles for alle er, at flere teoretiske perspektiver som regel bringes i anvendelse. En mere præcis undersøgelse af, hvordan de forskellige tænkere og perspektiver implicit og eksplicit bringes i anvendelse i normkritikken, og hvordan de er i stand til eller ikke i stand til at tale sammen, er af pladmæssige hensyn ikke muligt at foretage i denne artikel. Men som afslutning på dette korte oprids, vil jeg dog pointere, at den poststrukturalistiske tradition som udgangspunkt ikke taler godt sammen med den dialektiske

tradition. Den poststrukturalistiske tradition kommer tidsmæssigt bagefter den dialektiske tradition, og kan på mange måder forstås som et direkte opgør med den dialektiske tradition. Dette opgør gælder for så vidt Marx, men i særdeleshed vedrører opgøret en afstandtagen til Hegel. Meget af Derridas tænkning udgjorde et forsøg på at overkomme tænkningen hos Marx (Derrida, 2011) og Hegel (Plotnitsky, 1998), og Derridas kernebegreb *différance* blev af Derrida selv omtalt som den endegyldige ødelæggelse af Hegels begreb *Aufhebung*. Tilsvarende anså Foucault meget af den franske tænkning i den anden halvdel af det 20. århundrede som et stort forsøg på at komme ud af Hegels skygge, et projekt som Foucault mente han selv var lykkedes med (Foucault, 1971, p. 28). Det er derfor interessant – og en udfordring – at normkritikken har taget sit afsæt i to traditioner, hvoraf den ene af traditionerne aktivt har forsøgt at tage livet af den anden.

Normkritikken og den affirmative kritik

Inden for uddannelsestænkningen ser man flere forsøg på at koble pædagogikken sammen med et begreb om en affirmativ kritik (Gunnarsson & Hohti, 2018; Zembylas, 2022), og i en dansk kontekst har særligt Dorthe Staunæs – i særdeleshed sammen med Mads Bank og Sverre Raffnsøe – argumenteret for at gøre kritikken, og ikke mindst den pædagogiske kritik, affirmativ (Bank et al., 2020a; Raffnsøe et al., 2022; Staunæs, 2017, 2018; Staunæs & Brøgger, 2020). Den affirmative kritiks grundtanker videreføres tilsvarende af Staunæs og Vertelyté i et nyligt forsøg på at argumentere for en affektiv og responsiv normkritik (Staunæs & Vertelyté, 2023), såvel som i en tiltrædelsesforelæsning af Marta Padovan-Özdemir (Padovan-Özdemir, 2021). I denne artikel vil jeg primært diskutere det affirmative kritikbegreb i lyset af Staunæs, Bank og Raffnsøes forsøg på at formulere en sådan.

Den affirmative kritik formuleres i opposition til, eller som supplement til, hvad der samles under betegnelsen negativ kritik. Den negative kritik udspringer af den kritik, der vokser frem i oplysningstiden og som i særdeleshed sættes på dagsordenen af Kant (Bank et al., 2020a, p. 44). Som det spidsformuleres, så er den negative kritik ”en praksis, der har form af en vedvarende afsløring: en insisterende undersøgelse, hvori man efterprøver antagelser for at kunne påvise, hvilke der er falske” (Bank et al., 2020a, p. 46). Der ligger dermed indbygget en skepsis over for dogmatiske sandheder i den negative kritik og en stor del af den negative kritik har også bestået i at afsløre ideologiske vrangforestillinger. I særdeleshed den marxistiske og postmarxistiske tradition (heriblandt Frankfurterskolens Adorno, Horkheimer og Marcuse) fremhæves af Bank, Raffnsøe og Staunæs som eksempler på den negative kritik (Raffnsøe et al., 2022, p. 195). Den negative kritik har derfor historisk set taget form som magtkritik. Den negative kritik tilkendes en værdifuld plads i kritikens idéhistorie, men samtidig peger de på, at den negative kritik viser sin egen utilstrækkelighed, når den bliver allestedsnærværende og bliver det bærende princip for tænkningen

som aktivitet, idet den ifølge Bank, Raffnsøe og Staunæs ikke er i stand til at pege udover det negative (Bank et al., 2020a, p. 47). Af denne grund, lyder argumentet, bør den negative kritik overskrides af en affirmativ kritik.

Selve begrebet affirmativ stammer ifølge Bank, Raffnsøe og Staunæs fra Deleuze, der henter det fra Nietzsches kritik af Hegels dialektik (Bank et al., 2020a, p. 41). Det vil derfor ikke være helt ved siden af at skitsere den affirmative kritik som et led i det poststrukturalistiske opgør med den dialektiske kritik. At dette er tilfældet, bliver også tydeligt, når forfatterne udpeger deres inspirationskilder, der alle tilhører ovennævnte poststrukturalistiske lejr. For den affirmative kritik finder eksplicit sin inspiration hos tænkere som Deleuze, Foucault og Derrida og abonnerer på poststrukturalisme og beslægtede tilgange (Bank et al., 2020b, p. 59). I særdeleshed fremhæves Foucaults ønske om at bedrive en anden form for kritik, der åbner op for en anden måde at blive styret på, og en kritik som holder sig fra at fælde domme over tingene og nærmest vitalistisk har en livgivende snarere end en destruktiv kraft (Bank et al., 2020a, p. 47; Foucault, 1996, p. 44; Staunæs & Brøgger, 2020, p. 437). Dermed lægges der også op til, at den affirmative kritik ikke skal misforstås som en accept eller en bekræftelse af det bestående, men i stedet ønsker man i den affirmative kritik at fremhæve virtualiteten og potentialet i det der kritiseres, da den affirmative kritik ”bekræfter noget i det, som man kritiserer” (Bank et al., 2020b, p. 63). For at uddybe den affirmative pointe yderligere peges på Derridas begreb om *hauntologi*, som noget der ’hjem søger’ og lægger op til at undersøge, det, der kunne være, men endnu ikke er (Bank et al., 2020a, p. 49; Derrida, 2011). Vender vi os således mod Derrida, så forstås det affirmative som en mulighed, når der er gjort op med *logocentrismens* tendens til udpege ordnende centre for tænkning og diskurser, og dekonstruktionen får dermed et affirmativt moment i bekræftelsen af verdens åbne og dynamiske uforudsigelighed (Alt, 2019, p. 144). En god opsummering formuleres således af Padovan-Özdemir, der i konteksten af normkritikken italesætter den affirmative kritik som en kritik, der bekræfter ”det komplekse, dobbelttydige og uafgjorte,” samtidig med at der lægges en ”drømmende dimension til ved at tilbyde en spekulativ kritik om, hvad der kunne have været og kunne være anderledes” (Padovan-Özdemir, 2021, p. 92).

Til kritik af den affirmative normkritik

Forsøget på at formulere en affirmativ normkritik, der ikke kun efterlader den pædagogiske tænkning og praksis med en destruktiv kritik, er sympatisk, for hvis der skal være et pædagogisk projekt overhovedet, må det være et skabende projekt. Spørgsmålet er dog, om en affirmativ normkritik – sådan som den aktuelt teoretiseres – kan levere det, der efterspørges, for hvad ryger ud med badevandet, hvis normkritikkens dialektiske rod forkastes til fordel for dens poststrukturalistiske rod? To spørgsmål ved den affirmative kritik i sin nuværende form skal opholde os her, inden jeg vil forsøge at antyde konturerne af en dialektisk normkritik: Først skal den affirmative kritiks mulighed for

overhovedet at være kritisk berøres; dernæst vil jeg udfordre den affirmative kritiks mulighed for at kunne tilbyde det skabende moment, der ellers kobles sammen med den affirmative kritik.

I samme temanummer af *Nordiske Udkast*, hvor Bank, Raffnsøe og Staunæs udfolder deres ønske om at gøre kritikken affirmativ, peges der i en kritisk replik på muligheden for, at den affirmative kritik ender med at afvæbne kritikken (Szulevicz et al., 2020, p. 55). Risikoen affejes i en respons som grundløs, da det ikke er den affirmative kritiks formål at konfirmere den bestående orden (Bank et al., 2020b, p. 60). Uagtet at dette ikke er formålet, så er det dog stadig et spørgsmål, om den affirmative kritik er i stand til at formulere en potent kritik af de samfundsmæssige uretfærdigheder, der begrundes og kalder på pædagogiske interventioner. Omdrejningspunktet er netop den poststrukturalistiske tænkningens tendens til gennem sproget at forstyrre, dekonstruere og opløse forestillingen om en ikke-diskursiv virkelighed. Som jeg forstår det, er det netop denne kritiske anke, som Peter Busch-Jensen i samme temanummer også rejser, idet han ser en fare i de normkritikker, der – her opsummeret med mine ord – i forlængelse af det poststrukturalistiske ophav ønsker at opløse alle filosofiske og diskursive centre. I en poststrukturalistisk normkritik vil det være afgørende, at man holder sig fra at hævde netop det centrum, som skal til, når der skal dømmes i forhold til menneskelige og samfundsmæssige behov. Meget naturligt spørger Busch-Jensen derfor, ”hvorfors og hvordan vi overhovedet over kritik uden en ide om, at noget i subjektet eller det sociale liv kan undertrykkes?” (Busch-Jensen, 2020, p. 16).

Kritikken er ikke ny, og den er ofte blevet rejst i kølvandet af poststrukturalismens forsøg på komme ud over tidligere tiders prævalens for at fokusere ensidigt på det materielle. Terry Eagleton har således rejst kritikken mod Foucault, at dennes afvisning af begrebet ’ideologi’ som kritisk og politisk kernebegreb til fordel for begrebet ’diskurs’, og at Foucaults decentrale magtbegreb, kommer med det problem, at det bliver svært at skelne mellem og argumentere for, at nogle former for undertrykkelse er mere presserende og kan være mere centrale end andre (Eagleton, 2007, p. 8f). Da det filosofiske og diskursive centrum ikke er muligt i Foucaults tænkning, er det ikke muligt at fælde de kritiske domme, der peger på nødvendigheden og muligheden for en anden måde at gøre tingene på. Af samme grund rækker Foucaults – og den affirmative kritiks – fantasi tilsyneladende heller ikke længere end til drømmen om ikke at fælde domme og ”ikke at blive styret helt på den måde” (Foucault, 1996, p. 44; Staunæs & Brøgger, 2020, p. 437). På samme måde bliver Derridas udsagn om, at der intet er uden for sproget – eller mere direkte, der er ingen udenfor-tekst – (Derrida, 1997, p. 158) det afsæt som en dekonstruktionist som Paul de Man kunne bruge til at forkaste eksistensen af krige og revolutioner som andet end diskurs (de Man, 1983, p. 165). I samme ånd kan man forkaste enhver forestilling om, at uretfærdighed og undertrykkelse eksisterer uden for diskursernes verden, hvormed et essentielt kritisk analyseapparat afvæbnes. Den poststrukturalistiske tænkning er derfor

også blevet kritiseret for både at være negativ og cirkulær (Palmer, 1990, p. 40), fordi den reelt set ikke kan tilbyde et alternativ og ikke er i stand til at bevæge sig udover det diskursive domæne. Poststrukturalismens destabiliserende gestus – hvad enten den kommer fra Foucaults genealogiske tænkning eller Derridas dekonstruktion – risikerer med andre ord at underminere ethvert forsøg på at rejse en kritik, der er i stand til at ramme i hjertet af menneskelig og samfundsmæssig uretfærdighed. I en pædagogisk kontekst betyder det også, at det bliver stort set umuligt at pege på et pædagogisk projekt eller konkrete pædagogiske tiltag, der kan adressere og udfordre social og samfundsmæssig uretfærdighed, fordi enhver udsigelsesposition er destabiliseret og grundlæggende suspekt som udgangspunkt.

Hermed indfinder vi os også ved kritikken af den affirmative kritiks evne til at dyrke potentialet og virtualiteten i det eksisterende. En afvisning af kritikens evne til at fælde domme og afvisningen af strukturerende centre, sådan som det foreslås i ovenstående, henviser normkritikken til en ren negativ position i forhold til enhver gældende normativitet. En ren poststrukturalistisk normkritik forstyrrer, opløser og dekonstruerer det bestående, men tilbyder intet at stå på, når den eksisterende normativitet er afvist. I stedet lægges der blot op til endnu et moment, der dekonstruerer den oprindelige dekonstruktion, som et væsen ”der spiser sin egen hale” (Jameson, 2009, p. 27: *min oversættelse*). Med afsæt i den affirmative vending forsvinder muligheden for at formulere pædagogiske projekter, for det bliver uklart, hvorfor det ene eller andet pædagogiske projekt skulle være særlig ønskværdigt, og dermed forsvinder også den grund, hvorfra det skulle være muligt at identificere, formulere og kvalificere pædagogiske tiltag.

Den dekonstruktive problematik skal især lokaliseres i Derridas begreb *différance*. Begrebet spiller på en dobbelthed i det franske sprog, og begrebet bærer konnotationer af både ’forskell’ og ’udsætte’. Med begrebet påpegede Derrida, at et tegn kun får betydning gennem dets differentiering fra andre tegn, men denne bestemmelse af tegnet indgår som led i en uendelig kæde af tegn, der er forskellige fra andre tegn, og tegnets betydning er dermed udsat i det uendelige (Derrida, 2020). Denne udsættelse af enhver betydningskonsolidering udi en uendelig forskellighed gør netop, at en tænker som Derrida ikke kan tilbyde et positivt moment, der kommer efter negationen, fordi vi står på en komplet flydende diskursiv grund. Det betyder også, at den poststrukturalistiske kritik – til trods for at Bank, Raffnsøe og Staunæs fremhæver det modsatte – kun tillader det negative moment i kritikken og er ude af stand til at dyrke potentialet og virtualiteten i det bestående.

De har dog fuldstændig ret i, at den negative kritik må efterfølges af en kritik, der bibringer kritikken endnu et ”element af negativitet, i og med at den søger at overbyde det kritiserede ved at undersøge og afsøge, hvorledes det kan vise sig at pege ud over sig selv, videre i forskellige retninger” (Bank et al., 2020b, p. 63). Men for at realisere den affirmative kritiks ambition om en negation

af negationen, er det i stedet nødvendigt at orientere sig mod normkritikkens dialektiske fundament.¹

En dialektisk normkritik

I denne sidste del af artiklen vil jeg præsentere, hvad det er jeg ser, at den dialektiske tænkning har at tilbyde normkritikken. Til dette formål vil jeg særligt tage mit afsæt i Hegels dialektiske tænkning, idet det er Hegel, der på forskellige måder har lagt grunden for den dialektik som Freire, Frankfurterskolen og den intersektionelle teoridannelse trækker på. Hegels tænkning er dette til trods uberørt i en normkritisk kontekst, se dog Iversen (2024).

For at illustrere relevansen vil jeg tage afsæt i det interessante tilfælde, at Hegel og Derrida faktisk står tættere på hinanden, end man umiddelbart skulle tro (se også Desmond, 1985; Jameson, 2009, p. 29). Af pladshensyn skal jeg holde mig til én pointe, nemlig at Derridas begreb om *différance* på mange måder er et ekko af Hegels dialektiske tænkning. *Différance*-begrebet og Hegels dialektik er nemlig begge opgør med det som Hegel benævnte som forstandstænkningen (*Verstand*). Forstandstænkningen opererer nemlig, som Hegel pointerer i de første sider i *Logikken* (Hegel, 2015, pp. 59–80), med afsæt i kontradiktionsprincippet: A og ikke-A udelukker gensidigt hinanden, for A kan ikke både være A og ikke-A. For at gøre det en smule mere konkret med de begreber Hegel selv bruger i tekstens umiddelbare kontekst, så udelukker væren (*Sein*) og intet (*Nichts*) hinanden. Er der væren, kan der ikke være intet, og er der intet, kan der ikke være væren. Var Hegel stoppet med en uoverkommelig opposition mellem væren og intet, var han blevet i den dualistiske og binære tænkning, som dialektikken var et opgør med. Dermed foretog Hegel et kontroversielt greb inden for logikken, da han med sin spekulative logik forsøgte at illustrere, at kontradiktionsprincippet er fejlbehæftet, for væren kan ikke tænkes uden intet. Hegels pointe er dermed meget lig Derridas, som med sit *différance*-begreb pointerer, at tegnet får sin egen konkrete betydning i en uendelig kæde af differentieringer fra andre tegn, som det er forskellig fra. Men Hegel fortsætter sin pointe omkring relationen mellem væren og intet, for rent logisk forsvinder den rene, udifferentierede væren så snart den tænkes og slår over i intet, og omvendt opløses intet tilsvarende og slår over i væren. Men ud af det dialektiske forhold, hvor væren og intet forsvinder ind i hinanden, udspringer en ny kategori, der overkommer dualiteten: Væren forsvinder ind i intet og forgår dermed, men intet forsvinder ind i væren, og idet intet ophører med at være intet, bliver intet til væren – og bliver dermed til i en skabelsesakt. Resultatet er tilblivelse (*Werden*).

¹ Forfatterne peger i sand Hegeliansk forstand på, at der iboende den negative kritik faktisk ligger et positivt moment (Bank et al., 2020b, p. 64), hvilket naturligvis også gør sig gældende ift. min kritik af den affirmative kritiks negativitet. Det er i den benseende værd at bemærke, at man kan rejse spørgsmålet, om Foucault og Derridas tænkning reelt set – og meget mod deres vilje – er et moment i den hegelianske dialektik, som de begge ønskede at komme ud over. Foucault selv anerkendte muligheden for, at det på sigt ville vise sig, at hele forsøget på at slippe af med Hegel blot var et af Hegels tricks (Foucault, 1971, p. 28). I så fald ville Foucault og Derridas tænkning skulle 'ophæves' i dialektisk forstand (se nedenfor). En sådan diskussion ligger dog uden for denne artikels formål.

Med disse blot indledende betragtninger i *Logikken*, demonstrerer Hegel i resten af sit filosofiske forfatterskab en ekstremt dynamisk og åben procesfilosofi, der indfanger virkeligheden som en kontinuerlig tilbliven, hvor det *første* bliver *andet* i en differentieringsproces (negation). Men for fuldt ud at forstå Hegels dialektik er det centralt at få med, at det der negeres, samtidig fortsætter med at være sig selv i denne proces af *andetgørelse*. Hegel fremstiller dermed det eksisterende som noget, der kontinuerligt er underlagt en destruerende og skabende proces (Hegel, 2007, p. 123f).

Både Derrida og Hegel forsøger at indfange verdens åbne, dynamiske og uafsluttede natur. Men hvor Derridas dekonstruktive tænkning bevæger sig fra negation til negation uden at vedkende sig et positivt moment, så er – til trods for at negationen er vigtig i Hegels tænkning (Hass, 2014) – kernen i Hegels dialektik, at det negative moment afløses af et positivt moment, foruden hvilken Hegels dialektik ikke længere ville være dialektisk, men blot synke sammen i sig selv og fortabe sig i negationernes selvkannibalisme. Dermed er Hegels dialektik sønderlemmende negativ, fordi negationen netop altid ophæves af en ny negation, men i Hegels tænkning slår negation i samme ombæring over og bliver positiv. Hegel indfanger dette positive moment med begrebet *Aufhebung*, som netop var det moment, Derrida håbede på at lægge i graven.²

Ordet *Aufheben* har i det tyske sprog flere betydninger, idet det både betyder at noget ophører, men også at noget præserves, løftes op eller ophæves (Hegel, 2015, p. 82). I ordet ligger der derfor netop en dobbelt betydning, der ikke blot er flertydig, men intuitivt set – for den, der ikke har kendskab til Hegels dialektik – en paradoksal og gensidigt udelukkende betydning, idet vi med vores almindelige fornuft kan have svært ved at acceptere, at noget simultant ophører med at eksistere samtidig med, at det præserves. Men det er netop dette, der ligger i Hegels dialektiske tænkning. I Hegels tænkning får den første negation dermed aldrig lov til at stå alene, idet den første negation (det negative moment) altid ophæves (*Aufheben*) af en anden negation (det positive moment), og det er denne vedvarende vekselvirkning mellem negationen og negationens negation, der gør, at man med Hegels tænkning er i stand til at formulere en kritik, der affirmerer et element i det eksisterende, finder virtualiteten og potentialet, fremhæver det, ophæver det, mens det løftes op. Disse meget abstrakte tanker kan virke løsrevet og meget fjerne fra den normkritiske pædagogik, men det er Hegels begreb *Aufheben*, der muliggør præcist det moment, som fortalene for den affirmative kritik håber at indfange: at det eksisterende udfordres og affirmeres, uden at det nogensinde konfirmeres.

Den dialektiske tænkning muliggør dermed både et destabiliserende såvel som et konsoliderende moment, og med afsæt i dialektikken bliver det derfor også muligt at indtage det centrum, som er nødvendigt for at kunne fælde domme, identificere uretfærdigheder og formulere alternativer – med andre ord forud-

² Det bør nævnes at f.eks. Frankfurterskolens Adorno, der selv tænkte dialektisk langt henad vejen tilbød en negativ dialektik uden et positivt moment, blandt andet i et opgør med Hegel. Dermed understreges det også, at den dialektiske tradition ikke er unison. En nærmere udredning af, hvilke muligheder der er for at Hegels og Adornos dialektik kan tale sammen, ligger dog uden for denne artikels fokus.

sætningerne for at det normkritiske perspektiv kan levere en reel og potent magtkritik, samtidig med at normkritikken kan spænde denne magtkritik for pædagogikkens skabende vogn. En Hegeliansk-inspireret dialektik kan med andre ord tilbyde normkritikken og den pædagogiske tænkning negationen såvel som positiviteten, uden at det betyder, at vi ender i totalitetstænkning og et lukket, identitetsskabende system. Det prioriterede centrum i Hegels dialektik er nemlig aldrig absolut og endeligt (Iversen, 2024).

Afsluttende bemærkninger

Nærværende artikel udgør på ingen måde en udtømmende kritik af de nylige forsøg på at rekonstruere kritikken som affirmativ. Snarere kan den ses som et argument for nødvendigheden af og et forarbejde til at iscenesætte en kritisk diskussion af normkritikkens forskelligartede teoribrokker og deres indbyrdes sammenhæng, komplikationer og implikationer for det normkritiske perspektiv.

I det første spæde svenske forsøg på at indkredse, hvad en normkritisk pædagogik kunne og skulle være, blev det ekspliciteret, at det var et formål at koble den identitetsdestabiliserende tilgang fra queer-teorien med intersektionalitetsbegrebet for derved igen at sætte magtforhold i centrum af den kritiske analyse. Opfattelsen var nemlig, at magtforholdene havde mistet sin centrale betydning i meget af den svenske queer-pædagogik, hvorfor queer-kritikken så og sige var blevet afvæbnet (Bromseth og Darj 2010b). Betragtes det normkritiske landskab i en dansk kontekst, synes normkritikkens dialektiske åre dog ikke at være erkendt og stort set uberørt i sammenligningen med de normkritiske projekter, der tager normkritikkens poststrukturalistiske åre i ed. At der kan trækkes på eksempelvis Freire, Honneth og intersektionalitetsbegrebet synes i det hele taget ikke at have ført til nogen nærmere overvejelser over dialektikkens betydning i og for et normkritisk perspektiv, hverken i en svensk eller dansk kontekst (Björkman & Bromseth, 2019; Björkmann et al., 2021; Bromseth, 2019; Bromseth & Sörensdotter, 2013; Graack, 2022; Lagermann, 2022; Overvad & Frederiksen, 2020). Ved at binde for entydigt an til normkritikkens poststrukturalistiske arv risikeres det dog, at normkritikken ender med at blive det, som den i første omgang blev formuleret som en korrektion af. Dette er muligvis også formålet for normkritikkens poststrukturalistiske repræsentanter, men dermed tømmes normkritikken, som jeg i denne artikel har forsøgt at argumentere for, også for kritisk-konstruktivt potentiale, idet den mister evnen til at foretage magtkritiske distinktioner.

Denne artikel indeholder derfor også et udkast til og et forsøg på at indkredse en normkritik, der vedkender sig og i højere grad lader sig inspirere af sin dialektiske arv end af dens poststrukturalistiske ophav. I et sådant projekt, der skriver en dialektisk normkritik tydeligere frem, er der stadig meget arbejde at gøre i forhold til at sætte normkritikkens forskellige og modsatrettede perspektiver i en dialog med hinanden, men til gengæld – som også har været det bærende

argument i denne artikel – er det også her, hvor det er muligt at formulere en pædagogisk kritik, der vedbliver med at være sønderlæmmende negativ, samtidig med at det også er her, at den pædagogiske kritik kan have det positive moment, hvori det eksisterende og det endnu-ikke-eksisterendes virtualitet kan befrugte hinanden.

Simon Nørgaard Iversen, lektor, ph.d., VIA University College

Litteraturliste

Adorno, T. W. (2017). *Negativ dialektik* (Henning Goldbæk, Trans.; 1. udgave). Klim.

Åkesson, E. (2019). Hur kan kroppsmateriella perspektiv bidra till den normkritiska pedagogiken? In L. Björkman & J. Bromseth (Eds.), *Normkritisk pedagogik: Perspektiv, utmaningar och möjligheter* (pp. 95–119). Studentlitteratur.

Alt, S. (2019). Conclusion: Critique and the Politics of Affirmation in International Relations. *Global Society*, 33(1), 137–145. <https://doi.org/10.1080/13600826.2018.1555698>

Bank, M., Staunæs, D., & Raffnsøe, S. (2020a). Affirmativ kritik: Håb og begejstring, uhygge og vrede. *Nordiske Udkast*, 48(1), 40–52. <https://doi.org/10.7146/nu.v48i1.141706>

Bank, M., Staunæs, D., & Raffnsøe, S. (2020b). Hvad er affirmativ kritik? En respons på responsen. *Nordiske Udkast*, 48(1), 58–64. <https://doi.org/10.7146/nu.v48i1.141706>

Bartonek, A. (2018a). Herbert Marcuse: No Dialectics, No Critique. In A. Bartonek & A. Burman (Eds.), *Hegelian Marxism: The Uses of Hegel's Philosophy in Marxist Theory from Georg Lukács to Slavoj Žižek* (pp. 81–106). SODERTORN University.

Bartonek, A. (2018b). Theodor W. Adorno: With Hegel Against Capitalism. In A. Bartonek & A. Burman (Eds.), *Hegelian Marxism: The Uses of Hegel's Philosophy in Marxist Theory from Georg Lukács to Slavoj Žižek* (pp. 127–150). SODERTORN University.

Björkman, L., & Bromseth, J. (Eds.). (2019). Normkritisk pedagogik—Rötter och fötter. In *Normkritisk pedagogik: Perspektiv, utmaningar och möjligheter* (pp. 41–72).

Björkmann, L., Bromseth, J., & Hill, H. (2021). Normkritisk pedagogik—Framväxten och utvecklingen av ett nytt begrepp i den svenska utbildningskontexten. *Nordisk Tidsskrift for Pædagogikk Og Kritik*, 7, 179–195.

Blunden, A. (2013). Contradiction, Consciousness and Generativity: Hegel's Roots in Freire's Work. In T. M. Kress & R. Lake (Eds.), *Paulo Freire's intellectual roots: Toward historicity in praxis* (pp. 11–28). Bloomsbury.

Bohrer, A. J. (2019). *Marxism and Intersectionality: Race, Gender, Class and Sexuality under Contemporary Capitalism*. Transcript.

- Bromseth, J. (2010). Förändringsstrategier och problemförståelser: Från utbildning om den Andra til queer pedagogik. In J. Bromseth & F. Darj (Eds.), *Normkritisk pedagogik: Makt, lärande och strategier för förändring* (pp. 27–54). Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet.
- Bromseth, J. (2019). Historiska och teoretiska rötter—Kritisk och feministisk pedagogik. In L. Björkman & J. Bromseth (Eds.), *Normkritisk pedagogik: Perspektiv, utmaningar och möjligheter* (pp. 41–72).
- Bromseth, J., & Sörensdotter, R. (2013). Norm-Critical Pedagogy. In E. A. Lundberg & A. Werner (Eds.), *Gender Studies: Education and Pedagogy* (pp. 24–32). Swedish Secretariat for Gender Research. <http://www.genus.se/wp-content/uploads/Gender-Studies-Education-and-Pedagogy.pdf>
- Busch-Jensen, P. (2020). Kritik – en udfordrende nødvendighed. *Nordiske Udkast*, 48(1), 4–22. <https://doi.org/10.7146/nu.v48i1.141704>
- Christensen, J. F. (2018). Queer organising and performativity: Towards a norm-critical conceptualisation of organisational intersectionality. *Ephemera: Theory & Politics in Organization*, 18(1), 103–130.
- de Man, P. (1983). *Blindness and Insight: Essays in the Rhetoric of Contemporary Criticism*. Methuen.
- Derrida, J. (1997). *Of Grammatology* (G. C. Spivak, Trans.; Corrected ed). Johns Hopkins Univ. Press.
- Derrida, J. (2011). *Specters of Marx: The state of the debt, the work of mourning and the new international* (Repr). Routledge.
- Derrida, J. (2020). *Differance* (Søren Gosvig Olesen, Trans.; 1. udgave). Hans Reitzels Forlag.
- Desmond, H. (1985). Hegel, Dialectic, and Deconstruction. *Philosophy & Rhetoric*, 18(4), 244–263.
- Eagleton, T. (2007). *Ideology: An Introduction* (New and updated ed.). Verso.
- Foucault, M. (1971). Orders of discourse. *Social Science Information*, 10(2), 7–30. <https://doi.org/10.1177/053901847101000201>
- Foucault, M. (1996). What is Critique? In J. Schmidt (Ed.), *What Is Enlightenment?: Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions* (pp. 382–398). University of California Press.
- Freire, P. (2018). *Pedagogy of the oppressed* (M. B. Ramos, Trans.; 50th anniversary edition). Bloomsbury Academic.

- Graack, J. (2022). Normkritik. In K. L. Madsen, J. Jørgensen, & J. Graack (Eds.), *Normkritik i pædagogisk praksis* (1. udgave, pp. 41–60). Hans Reitzel.
- Gunnarsson, K., & Hohti, R. (2018). Editorial: Why affirmative critique? *Reconceptualizing Educational Research Methodology*, 9(1), 1–5.
- Hamilton, S. D. P., Nemeth, S., Padovan-Özdemir, M., Buch-Jensen, P. L., Iversen, S. N., Krøyer, P. R., & Madsen, K. N. (2023). *Normkritiske udfordringer og muligheder i fritidspædagogikken: En analyse af forståelser, handlinger, værdier og erkendelser i arbejdet med normkritik blandt pædagoger i ungdomsklubben: Delrapport 3* (3). Roskilde Universitet.
- Hass, A. (2014). *Hegel and the Art of Negation: Negativity, Creativity and Contemporary Thought*. I.B. Tauris.
- Hegel, G. W. F. (2007). *Åndens fenomenologi* (C. C. Østergaard, Trans.). Gyldendal.
- Hegel, G. W. F. (2015). *The Science of Logic* (G. Di Giovanni, Trans.). Cambridge University Press.
- Iversen, S. N. (2024). Norm Critique and the Dialectics of Hegelian Recognition. *Journal of Philosophy of Education, E-Pub Ahead of Print*. <https://doi.org/10.1093/jopedu/qhae014>
- Jameson, F. (2009). *Valences of the Dialectic*. Verso Books.
- Jørgensen, J., & Sandersen, K. M. (2022). Normer for seksualitet på specialområdet. In K. L. Madsen, J. Jørgensen, & J. Graack (Eds.), *Normkritik i pædagogisk praksis* (1. udgave, pp. 255–280). Hans Reitzel.
- Kalonaityté, V. (2014). *Normkritisk pedagogik: För den högre utbildningen*. Studentlitteratur.
- Kumashiro, K. K. (2000). Toward a Theory of Anti-Oppressive Education. *Review of Educational Research*, 70(1), 25–53. <https://doi.org/10.3102/00346543070001025>
- Kumashiro, K. K. (2002). *Troubling education: Queer activism and antioppressive pedagogy*. RoutledgeFalmer.
- Lagermann, L. C. (2022). Pædagogens farvel til farvede forventninger. In K. L. Madsen, J. Jørgensen, & J. Graack (Eds.), *Normkritik i pædagogisk praksis* (1. udgave, pp. 181–205). Hans Reitzel.

- Langmann, E., & Månsson, N. (2016). Att vända blicken mot sig själv: En problematisering av den normkritiska pedagogiken. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 21(1–2), 79–100.
- Lei, L. A. (2016). Hegel and Critical Pedagogy. In M. Peters (Ed.), *Encyclopedia of Educational Philosophy and Theory* (pp. 1–5). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-287-532-7_229-1
- Marcuse, H. (1955). *Reason and Revolution—Hegel and the Rise of Social Theory* (2nd ed.). Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Overvad, E. T., & Frederiksen, J. S. (2020). Normkreativ pædagogik og ligestillingsarbejde i skolen. In S. B. Nielsen, G. R. Hansen, & A. E. Pedersen (Eds.), *Køn, seksualitet og mangfoldighed* (2nd ed., pp. 214–237). Samfundslitteratur.
- Padovan-Özdemir, M. (2021). De gode viljers skygger – et dekoloniserende og normkritisk perspektiv på velfærdsarbejdet. *Tidsskrift for Professionsstudier*, 34, 86–95.
- Palmer, B. D. (1990). *Descent into Discourse: The Reification of Language and the Writing of Social History*. Temple University Press.
- Plotnitsky, A. (1998). Points and Counterpoints Between Hegel and Derrida. *Revue Internationale de Philosophie*, 52(205 (3)), 451–476.
- Raffnsøe, S., Staunæs, D., & Bank, M. (2022). Affirmative Critique: Crawling from the Wreckage. *Ephemera: Theory & Politics in Organization*, 22(3), 183–217.
- Staunæs, D. (2017). Grøn af misundelse, rød af skam, og hvid som uskylden. *Lederliv*, 1–24.
- Staunæs, D. (2018). ‘Green with envy.’ Affects and Gut Feelings as an Affirmative, Immanent, and Trans-Corporeal Critique of New Motivational Data Visualizations. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 31(5), 409–421. <https://doi.org/10.1080/09518398.2018.1449983>
- Staunæs, D., & Brøgger, K. (2020). In the mood of data and measurements: Experiments as affirmative critique, or how to curate academic value with care. *Feminist Theory*, 21(4), 429–445. <https://doi.org/10.1177/1464700120967301>
- Staunæs, D., & Vertelyté, M. (2023). Normkritik som affektiv og responsiv pædagogik. *Unge Pædagoger*, 83(2), 5–15.
- Streck, D. R. (2010). *A new social contract in a Latin American education context*. Palgrave Macmillan.

Szulevicz, T., Khawaja, I., & Kousholt, D. (2020). Replik til "Affirmativ kritik: Håb og begejstring, uhygge og vrede." *Nordiske Udkast*, 48(1), 53–57. <https://doi.org/10.7146/nu.v48i1.141706>

Torres, C. A. (1994). Education and the Archeology of Consciousness: Freire and Hegel. *Educational Theory*, 44(4), 429–445. <https://doi.org/10.1111/j.1741-5446.1994.00429.x>

Zembylas, M. (2022). Affirmative Critique as a Practice of Responding to the Impasse Between Post-Truth and Negative Critique: Pedagogical Implications for Schools. *Critical Studies in Education*, 63(2), 229–244. <https://doi.org/10.1080/17508487.2020.1723666>